

Topografičke crtice

o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve.

Napisao

Fr. Stip. Zlatović.

(Nastavak.)

Županije.

I. Ninska.

va je županija dobila ime od staroga grada, koga Plinius nazivlje *oppidum Aenona*; ali taj rimski grad razrušiše Obri kao i ostale latinskih stanovnika, te na njegovim razvalinama Hrvati utemeljiše svoj grad *Nin* i u njem podigoše sielo županije a kašnje i središte državne i crkovne vlasti.

Županiju spominje uz najstarije Const. Porfirogenit u X. veku (*iz Nivz*)¹, a u starih listinah nalazimo župane: god. 1029. *Bolemir iupanus nonensis* (Rački. Doc. VII. 38), *Desina iup. nonensis* 1070, 1072—1073 (Rački. Doc. 80, 82, 84, 90, 93, 95), *Jurre nonensis iupanus* 1076—78 (Codex. Dipl. I, 167, Doc. str. 126, 162, 164, Ljubić. Libellus Policorion. str. 8), *Adamizo* 1062—1070, 1072, 1073 (Rački. Doc. VII, str. 62, 80, 93, 94), *Saluisclauus* non. index (Rački. Doc. VII, str. 74) 1069.

Župa se sterala na način poluotoka izmedju velebitskoga mora do Karina, pa odtole do zadarskoga zaljeva, i od ušća rieke Zrmanje do staroga Obrovca s lieve strane iste rieke. Po konformaciji toga zemljišta, sa *istočno-južne* strane završivala sa gradovi: Stari Obrovac, Zelengrad, Karin i Korlatović nad Benkovcem, i s te iste strane medjašila sa županijom bribirskom, od juga stale joj županije lučka i sidražka, od zapada zadarski *territorium* i zaokruživalo more i otoci, a sa sjevera preko velebitskoga mora županija Podgorja — *Sub alpibus*². Sve je zemljište ninske župe ravno bregovito, dosta plodno i pitomo, ima dosta polja i plodnih dolova, te dobro bilo napučeno župnimi seli i gospodskimi gradovi.

¹ Rački. Doc. VII, str. 400.

² S ote strane je sa ninskom županijom graničila Lika (*Attrčav*), (Rački. Doc. VII, str. 400), a naziv Podgorje ne nahodi se spomenut u izpravama iz doba narodne dinastije, nego tek pri koncu XII v. (1197) (Kukuljević. Cod. dipl. II, str. 185) i to „a latere ducatus Sclauonie, iuxta Podgoriam et Goritiam“; to jest za posve drugi kraj taj naziv je dakle pokojnik uzeo iz sadašnjega vremena. Op. Ur.

1. *Nin* — Aemona — Nona na kraj zatona Povljana i Privlake, pri vrlo plodnoj okolici uzdignut od Hrvata na ruševinama staroga rimskoga grada *Aenona*. Grad bijaše obtočen morem i rječicom i ograđen jakim bedemom. Grad Nin bijaše poglavit, ne samo sielom županije, nego i prestolan bijaše državne i duhovne vlasti. U njem su naši kraljevi stanovali, sabore držali i povelje dielili, navlastito Petar Krešimir i D. Zvonimir. (Cod. D. I. 132. Rački, Doc. 62, 72, 74, 213.)

Kako je Nin imao svoga biskupa još od prvoga vieka kršćanstva, tako i Hrvati u njem namjestiše svoga biskupa za vas hrvatski narod, još u polovici IX. vieka¹; ali spljetski crkovni sabor god. 928. dokine biskupiju, dokle ju opet u polovici XI. vieka² uskrisi kralj P. Krešimir Veliki³.

Po izumrcu narodne dinastije za Nin se preotimali Mletčani i hrvatsko-ugarski kraljevi, dokle ga god. 1571. zapališe Mletčani i zapustiše. Kašnje opet podignuta god. 1646. zapališe Mletčani, te se već nikad ne diže na staru slavu. Častni ostanci⁴ još pokazuju negdašnje njegovo veličanstvo.

2. *Ljuba*. U ninskoj občini izmedju Nina i velebitskoga mora k sjeveru, drugi zaton uvlači se dugo u zemlju, i pri kraju istoga vide se ruševine staroga grada Ljuba (dvie milje daleko od današnjeg istoimenog sela), koga god. 1205. listina spominje *Castrum Guba*. (Bianchi, Zara Cristiana II. 276.) — Ruševine tvrđjave stoje na krupnoj klisuri, koja se diže i mora, te ju sa tri strane oblieva. Zidine su kruto razrovane. Kada su Turci god. 1527. Kotare pritisnuli, kao suvišnu zapustiše, ter ju vrieme hara i obara.

3. *Ražanac* — *Ražance*. U ninskoj občini, iduć istim kanalom k sjeveru, i prošav tjesnac Ljuba, gdje na kraju otoka Paga Mletčani protiva senjskim Uskocim sagradiše tvrđjavu sv. Marka, ulazi se u široko velebitsko more, od Talijana narečeno *Mar della Morlacca*, i krenuv južnom obalom, dodje se pod selo Ražance. Nad selom vide se ostanci stare tvrđjave povrh kršna humca pružena u more. Kako je uz more stajao, kud su mletačke galije prolazile, tako ga Turci nisu mogli održavati; nego seljani obalom stanovali u sadanjem selu, a tvrđjava zapuštena sama se srušila.

4. *Radovin*. Izmedju sela Ražanca i Poljica leži Radovin u občini ninskoj i na sjevernoj strani istoga sela diže se stari gradić na odignutom briegu⁵.

¹ Theodosius (879—886) (Rački. Doc. VII, str. 12, 13, 14, 186), Aldefreda (Ibid. str. 15), Gregorius (924—928) (Ibid. str. 188, 190, 193, 195, 196, 210).

² Tad su bili biskupi Reinerius (Ibid. 59), Firminus (Ibid. 210, 106, 145) i Andreas (Ibid. strana 159).

³ Pod kraljem Svinimirom bi god. 1877—87 obdržan u Ninu crkveni Sabor u prisutnosti stožernika Ivana papinskoga legata. Na tom je saboru kralj Svinimir povratio crkvi sv. Dujma u Spljetu crkve sv. Stjepana i sv. Marije u Solinu skupa s njihovim dobrima. (Rački. Doc. VII, str. 213).

Op. Uredništva.

⁴ Crkve sv. Križa i sv. Nikole.

Op. Uredn.

⁵ Tu se opažaju, po Bianchi-evu kazivanju (Zara Crist. II, str. 326), ostanci kula i debelih zidina.

Op. Uredn.

Turci ga upotrebili za stražtenicu, s koje se je otvaralo široko obzorje na sve strane. Kad su se Turci povukli iz Kotara god. 1684., ostade zapušten.

5. *Oraška gradina*. Između Radovina i Vinjerca, ninske občine, selu Slivnici na iztok, vide se razrované zidine stare gradine, koju danas seljani nazivlju Oraška¹. Valja da Turcima nije trebala, jer su ruševine davnih vremena.

6. *Vinjerac* — Castel Venier. U novigradskoj občini na južnoj obali velebitskoga zalieva, kao što Ražanac, tako i Vinjerac povrh krševita briega, koji se je u more pružio, vide se oderine stare tvrđjave² i izpod iste uz obalu stere se sadanje selo. Valja da je gospoština kašnje bila mletačke obitelji Venier, po kojoj se zove mjesto, ali je grad propao sa turskim osvojenjem.

7. *Dračevac*. Između sela Poljica, Briševa i Polesnika u ninskoj občini, mjestu Dračevac na iztok, stoje razrované visoke zidine staroga gradića na istočnom kraju. Te zidine seljani zovu *Kuline*³.

8. *Polesnik* — *Poličnik* (Palisnik?). Između Dračevca, Slivnice i Izlama, u ninskoj občini, stere se plodna ravnicā sela Polesnika i, na sjevernom kraju istoga, na odignutom briegu koče se ostanci tvrđjave sa dvie oble kule. I ovaj grad podignut bijaše na ruševinama rimskoga *castra*⁴. Turci su tvrđjavu održali do njihova odlazka i spominje ju Mletačko izvješće g. 1626 : *Policnich città sopra collina cinta di mura con borgo* (Starine XVII. 116.). Ne bi nemoguće bilo, da je ova bogata gospoština bila Ivana Hrvata Paližne Priora Vranskoga i po istoj naziv nosio, mjesto od Paležnika u križevačkoj pukovnji? (Rad jugosl. ak. II. 107.) Po odlasku Turaka god. 1684. ostade zapušten.

9. *Posedarje*. Na zapadnom kraju novigradskoga zaljeva, u novigradskoj občini, leži uz obalu stari gradac Posedarja, spomenut u listini kralja Bele

¹ Bianchi (Nav. dj. II, str. 323) hoće da je O. gradina rimskoga porietla.

Op. Ur.

² Bianchi (Nav. dj. II, str. 287) broji grad, ostanke kule dobro ugrađene i tragove drugih dviju tvrđjava.

Op. Uredn.

³ Bianchi (Nav. dj. II, str. 332) mnije, da je to bila polača kakvog bega turskoga, i kaže da je sagrađena debelim zidovima i posvodjena.

Op. Uredn.

⁴ Ovako piše Bianchi (Nav. dj. II, str. 334) o tome gradu: „Innalzavasi questo castello sopra una piacevole eminenza. Era di forma quadrilatera, precinto da forti mura, lunghe 50 passi per facciata ed era munito di due torri circolari, una delle quali situata all'angolo di levante, che fu in seguito ridotta dai Turchi in serbatoio d'acqua, l'altra posta all'angolo di ponente, che serviva di rocca e di ultima ritirata, ed inoltre soprintendeva alla difesa della porta d'ingresso; ciascuna delle quali torri era fiancheggiata da due cortine a sè corrispondenti.

Aveva questo castello comunicazione con quelli di Slivnizza, di Ljuba e di Radovin mediante una strada militare, ch'è tuttora visibile, e formava con quelli di Slivnizza e di Ljuba (*Gradina*) gli angoli di un ben fortificato trilatero, che rendevasi inespugnabile per aver avuto nel centro il castello di Radovin, oggidì *Glavica Berettinova*“...

„Dopo i Romani, se ne resero padroni i Re ed i Principi Croati, che lo padroneggiarono per un breve tempo (?), lo restaurarono, e lo governarono, al pari delle città, a mezzo di Zupani, o Conti, i quali trovansi di spesso menzionati negli antichi istrumenti di donazioni fatte da quei principi al monastero di s. Grisogono di Zara“.

Op. Uredn.

g. 1194. (Bianchi, Zara crist. II. 337.), kašnje bio u vlasničtvu plemićke obitelji toga prezimena, pa i tada nasljednikâ Benja. Prije bio velmoža Kurjakovića krbavskih, od kojih su izašli Posedarja. Turci ga zauzeše g. 1527. i razoriše.

10. *Suhovare*. Između Zemunika, Izlama i Polesnika, ninske občine, u selu Suhovare vide se na odignutom briegu razvaline stare tvrđjave, koju seljani naprosto zovu gradina. Bianchi kaže, da se spominje u listini god. 1070., kada ju darova knez Radovan samostanu sv. Krševana u Zadru (Zara Crist. II. 337.).¹ Gradić kao suvišan zapustiše Turci, niti se zna, da je kašnje popravljan.

11. *Vespeljvac*. U sadanjem selu latinskom Izlamu, koje leži između Polesnika, Smiljčica i Posedarja, novigradske občine, jesu ruševine i obrdane zidine prastaroga grada, prvo hrvatskih bana. God. 1577. Turci ga pripogradiše i dobro utvrdiše, ter ga nazvaše *Sedislam* — branik izlama. Spominje ga mletačko izvješće god. 1626.: *Izlam città murata confortezza* (Starine XVII. 116.). Kad su se god. 1647. povukli Turci iz Kotara, Mletčići ga razrušiše, te ostade na vieke zapušten. Gradinu zovu danas *Vespeljvac*.

12. *Novigrad*. Na južnom kraju istoimena zaljeva, gdje se strmi brieg na lakat pruža u more, da ga sa tri strane oblieva. Na vrhu toga briega još se visi zapuštena gradina Novigrad, znamenita u narodnoj poviesti radi tamnovanja hrvatsko-ugarske kraljice Marije i matere joj Elizabete g. 1386—1387. Bijaše knezova Kurjakovića, kašnje Karlovića, pak mletački i za kratko turski². Održa se tvrđjava sve do pada skupnovlade. Kašnje kao suvišna bi zapuštena. Pod gradom uz obalu zasnova se trgovačka varošica sa sielom občine.

13. *Korlat*. Iznad briega, što razstavlja Bukovicu od Kotara, do četiri kilometra na sjever Benkovcu, u njegovoj občini, još preostaje obla kula³, i okolo iste ruševine grada Korlata njegda krbavskih velmoža Kurjakovića pak Korlatovića⁴. Kada su Turci zauzeli Kotare, srušiše ga kao suvišna i nikad se već ne podiže⁵. Beg Atlagić tu je imao razkošnu kulu, i sad se selo zove kula Atlagića⁶.

¹ Rački. Doc. VII, str. 81, 82. Papa Celestin III. (1195 g.) potvrdio je crkvi sv. Krševana „*terram Su(ch)ouarre*“ (Cod. dipl. II, str. 174), a Andrija hrvatski vojvoda god. 1198. povraća samostanu sv. Krševana „*predium*“ „*ad locum qui Suchouara dicitur*“ (Cod. dipl. II, str. 193), što mu ga neki bijahu oteli. Op. Uredn.

² Bianchi (Nav. dj. str. 290—291) piše, da se je tuj od rimskih doba podizala tvrđjava, da bijaše popravljena 1220. godine i prozvana *Castrum Novum*, hrvatski *Novigrad*. Po ulomcima pluteja u hrv.-bizantinskom slogu, koji se nalode na pročelju crkve sv. Katarine i grobne crkve sv. Marije, razumije se, da je Novigrad napučen bio i u doba hrvatskih vladaoća narodne dinastije. O tim ulomcima izvješćuje naš urednik u Izvješću za I. kongres kršć. arheologa. Op. Uredn.

³ Nazvana *Gradina Zorić*, kako piše D. Alačević (Bullettino di arch. e st. Dalm. A. II, str. 28).

⁴ Bianchi (Nav. dj. II, str. 354).

Op. Uredn.

⁵ A selu osta pokraćeno ime *Korlat*. Kod župske crkve Pol. Gospe Velike viditi je ulomaka staro-hrvatske rezbarije i nekoliko stećaka. Na pobočnim vratima je vrlo slabo sačuvan glagolski nadpis. I kod crkvice sv. Jerolima ima također rezbarija hrvatsko-bizantinskoga sloga i stećaka (Viestnik hrvat. ark. dr. God. XIII. Br. 4, str. 126).

Op. Uredn.

⁶ Tu se nahodi razorena crkva sv. Petra (D. Alačević. Ibid. str. 28).

Op. Uredn.

14. *Karin*¹. Na kraj južnoga zaljeva velebitskoga mora, a zapadnjega obrovačke občine pri izvoru riečice Karišnice, povrh strmih klisura odignutoga briega, Hrvati u svom doselenju sagradiše tvrdi grad Karin na ruševinah rimskoga *Corinium*, koga spominje u X. vieku Const. Porfirogenit². Osvojiše ga Turci god. 1527. i održaše do god. 1685. Kašnje je zapušten, ali se još dobro uzdrži. Ohla kula na sriedi oborena je i ograda sdvorna prorovana, ali u unutrašnjih sgrada i dvorova sve je celokupo. U okolici ima veće tvrdih omanjih kula, što pokazuje, da bijaše veći broj bogatih gospodara.

Karin sa svojom okolicom valja da je sačinjavao posebnu občinu plemena Karinjana (*Carinenses*)³, kako se označuje u starih listinah, i godine 1102. na hrvatskom saboru u Križevcih, kad je Koloman primljen za hrvatskoga kralja; izmedju poglavica glavnih plemena nadje se i *Comes Martinus de genere Carinensium et de genere Lupsanorum*. (Cod. Dipl. II. 4.) God. 1630. bijaše: *loco murato con fortezza*. (Starine XIV. 183.)⁴

15. *Otišna* gradina. Nad tjesnacem izmedju novigradskoga i karinskoga zaljeva, s lieve strane rieke Zrmanje u obrovačkoj občini, koči se celokupa tvrda kula Otišna i okolo nje razrovane zidine stare tvrdjave, njegda knezova Korlatovića. Snašla ju sudbina kao i ostale gradove, kad su Turci zaposjeli Kotare.

(Nastavit će se.)

¹ Obširnije vidi u „Viencu“ god. 1891. br. 13, str. 203, od istoga Zlatovića i u Bianchi (Nav. dj. II, str. 303—305). Op. Uredn.

² τὸ κάρι (Rački. Mon. VII, 400) mjesto κάρι-νιον (Ptolomaei Geograph. II, 17). *Corinium* (Rački. Nav. dj. str. 413). Op. Uredn.

³ Klaić. Opis zem. u k. ob. Hrvati II, str. 51. Karinani u ispravi dneva 3. svibnja 1492. (Kukuljević. Povjestni spomenici I, str. 136—147.) *Martinus de genere Carinensium* (Rački. Doc. VII, str. 482.) Op. Uredn.

⁴ U Karinu su nadjeni toliki rimski nadpisi objelodanjeni u Bull. di arch. e st. dalmata. God. II. Povjerenik onda, a sada član znanstvenoga odbora našega društva, O. Andrija Vukičević, našao je u Karinu ulomak timpana i na njemu ova slova V..DIMETR... što bi se imalo čitati *Sanctus Demetrius* (Viestnik hrv. arkel. dr. God. XII. Br. 3, str. 112). Naš predsjednik O. Marun izvješćuje u istomu „Viestniku“ (God. XIII. Br. 4, str. 126), da starinska zapuštena crkva sv. Marka ima sve graditeljske oznake hrvatske davnije dobe, prepuna je ozidanih grobova, a oko crkve prostire se zapušteno groblje sa stećcima. Op. Uredn.

